

УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

УДК 343.43

ГЕНЕЗИС ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ ЛЮДИНИ (X–XVIII СТОЛІТТЯ)

Андрій АНДРУШКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
Ужгородського національного університету

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено історико-правовий аналіз особливостей кримінальної відповідальності за злочини проти особистої свободи людини за законодавством, що діяло на території українських земель в період із X по XVIII ст. Ретроспективний аналіз відповідних норм дозволяє не лише простежити їх історичний розвиток і виявити різноманіття законодавчих підходів щодо протидії вказаним посяганням, а й дає змогу врахувати позитивні та невдалі законодавчі рішення в процесі подальшого вдосконалення кримінального законодавства.

Ключові слова: злочини проти волі, честі та гідності особи, викрадення людини, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини.

GENESIS OF LEGISLATION ON CRIMINAL LIABILITY FOR CRIMES AGAINST PERSONAL FREEDOM OF HUMAN BEING (X–XVIII centuries)

Andriy ANDRUSHKO,
Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Criminal Law and Process
of Uzhhorod National University

SUMMARY

The article undertakes historical and legal analysis of peculiarities of criminal responsibility for crimes against personal freedom of human being under the legislation that was in force on the territory of Ukrainian lands in the period from X to XVIII century. Retrospective analysis of relevant norms allows not only to trace their historical development and to identify diversity of legislative approaches to counteracting these encroachments, but also allows to consider positive and unsuccessful legislative decisions in the process of further improvement of criminal legislation.

Key words: crimes against will, honor and dignity of person, abduction of person, human trafficking or other unlawful deals on person.

Постановка проблеми. Чинне кримінальне законодавство України в р. III Особливої частини передбачає відповідальність за злочини проти волі, честі та гідності особи. Водночас норми про відповідальність за вказані діяння в законодавстві з'явилися давно і неодноразово змінювалися перед тим, як набули нинішнього вигляду. Ретроспективний аналіз кримінально-правових норм, спрямованих на протидію злочинам проти особистої свободи людини, дозволить простежити їх історичний розвиток, виявити різноманіття законодавчих підходів до протидії вказаним посяганням, дасть змогу по-новому поглянути на чинне законодавство, врахувати позитивні та невдалі законодавчі рішення в процесі подальшого його вдосконалення.

Актуальність теми дослідження. Проблеми кримінальної відповідальності за злочини проти свободи людини розглядалися в наукових працях В. Борисова, О. Володіної, В. Козака, Я. Лизогуба, А. Орлеана, В. Підгородинського, А. Політової, М. Хавронюка й інших дослідників. Зазначені науковці приділили увагу й ретроспективному аналізу законодавства про відповідальність за розглядувані діяння. Віддаючи належне напрацюванням учених, зазна-

чимо, що окремі аспекти відповідного питання досліджені все ж недостатньо. У наукових працях згаданих авторів переважно аналізується законодавство, що діяло протягом XIX–XX ст., тоді як положення кримінальних законів більш раннього періоду залишаються маловивченими.

Мета і завдання статті полягає в історико-правовому аналізі особливостей кримінальної відповідальності за злочини проти особистої свободи людини за законодавством, що діяло на території українських земель протягом X–XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. Перші згадки про відповідальність за злочини проти особистої свободи людини належать до епохи Київської Русі. Так, у договорі князя Олега з Візантією 911 р. серед інших злочинів згадується викрадення руського челядина (ст. 12) [13, с. 13], а в договорі князя Ігоря з Візантією 944 р. – обертання русичами в рабство грека, який перебував на кораблі, що потрапив у катастрофу (ст. 9) [13, с. 39]. Однак достатніх підстав для того, аби відносити викрадення челядина до злочинів проти особистої свободи, як це роблять окремі дослідники [2, с. 25], немає. Вважаємо, що ст. 12 русько-візантійського договору 911 р. була спрямована на захист майнових інте-

ресів феодалів, гарантуючи повернення їм вкраденої в них челяді – особисто залежних людей (рабів), а не на охорону особистої свободи людини [12, с. 143–144; 13, с. 21–22]. Інша річ – положення, що міститься в договорі 944 р. Наведемо його дослівно: «Якщо знайдуть руські грецький корабель, викинутий де-небудь на берег, нехай не завдають йому шкоди; якщо ж хтось візьме з нього що-небудь або оберне будь-яку людину (з цього корабля) в рабство, або уб'є, то буде покараний згідно з руським і грецьким звичаєм» [13, с. 39]. Варто погодитися із М. Колосом, який зазначає, що за цим договором руська сторона взяла на себе зобов'язання не посягати саме на свободу членів екіпажів візантійських кораблів, їхніх пасажирів та інших осіб, які перебували на судні в момент кораблетроші [7, с. 443; 8, с. 254]. Дана стаття поширювала свою дію лише на русичів, оскільки на час підписання договору у Візантійській імперії вже склалася система правових норм, що стосувалися заборони посягання на чужі кораблі; нічого подібного на Русі не було. Тому, на думку дослідників, русичі, завідомо маючи гарантії непосягання візантійців на руські судна, односторонньо взяли на себе зобов'язання кримінально-правовими засобами забезпечити охорону цінностей іншої сторони договору, оскільки, вочевидь, не могли гарантувати грекам паритетні умови стосунків у сфері морського права лише регулятивними правовими нормами [7, с. 443–444; 8, с. 254–255]. Отже, вищезазначене положення можна вважати першою нормою національного кримінального права, спрямованою на протидію злочинам проти особистої свободи людини.

Коротка редакція «Руської правди» містила норму про відповідальність за викрадення чужого холопа (ст. 29), однак об'єктом даного посягання, як і у випадку з русько-візантійським договором 911 р., було право власності господаря щодо особисто залежної від нього людини. Привертає увагу те, що за крадіжку холопа встановлювався штраф у розмірі 12 гривень, а за його вбивство – 5 гривень (ст. 26), тобто холоп як власність феодала цінувався набагато вище, ніж холоп як особистість [13, с. 83]. Цікаво також, що ст. 38 розширеної редакції «Руської правди» єдину відмінність між викраденою худобою і викраденим челядином вбачала в тому, що останній міг дати свідчення, які дозволяли встановити, хто був його попереднім власником [13, с. 125]. На відміну від холопа, закуп вважався напіввільною людиною й обернення його в рабство каралося. Так, у ст. 61 «Руської правди» (у розширеній редакції) зазначалось, якщо господар продасть закупа в холопи, то наймит отримує свободу від всіх грошових зобов'язань, а господар має сплатити 12 гривень штрафу [13, с. 129].

У зв'язку із прийняттям християнства в правовій системі Київської Русі з'являються кримінально-правові норми, які передбачають покарання за давні язичницькі звичаї, зокрема й за «умикання» нареченої. Так, ст. 2 Уставу князя Ярослава про церковні суди (коротка редакція), більшість норм якого присвячена врегулюванню відносин між статтями загалом і шлюбно-сімейних відносин зокрема, передбачала відповідальність за умикання будь-чиєї доньки [15, с. 168]. Зазначене посягання призводило до матеріальної відповідальності перед церковною владою (митрополитом або єпископом) і перед князем. Поряд із кримінальною відповідальністю перед вищими авторитетами – церквою та державою – у даній статті передбачалася і цивільно-правова відповідальність перед потерпілою. Отже, санкція норми містить вказівку одразу на два, а то й на три види відповідальності – на кримінальну, цивільну та церковно-правову [15, с. 163]. На думку дослідників розглядуваної пам'ятки, аналізована стаття розрізняє два випадки: добровільне умикання та насильницьке умикання. Варто звернути увагу на те, що добровільне умикання прирівню-

ється до насильницького за тими наслідками, які настають для жениха, причому на жінку покладається роль союзниці церкви в боротьбі з язичницькими шлюбами, оскільки в будь-якому випадку жінка отримувала винагороду, рівну сумі штрафу на користь єпископа. Вочевидь, церква мала на меті виховання нових психологічних установок, що сприяли б засвоєнню погляду на законність лише церковного шлюбу. Церковна санкція має тут майновий характер, причому стягнення накладаються не лише на жениха, але й на співучасників умикання, котрі зобов'язувались сплатити єпископу по гривні срібла [15, с. 173]. Розмір грошових стягнень, наведених в ст. 2 Уставу, диференціювався залежно від соціального становища жінки, причому лише жінки вільного стану. Що ж стосується умикання особисто залежної від феодала жінки, то, на обґрунтовану думку сучасних істориків права, таке діяння мало розцінюватися як посягання на власність господаря [15, с. 174]. Додамо, що винна особа звільнялась від сплати штрафу, якщо умикання закінчувалося церковним шлюбом – у такому випадку викрадача і його дружина каралися лише церковною єпитимією (покутою) [15, с. 174–175].

Отже, перші згадки про відповідальність за злочини проти свободи особи стосуються епохи Київської Русі. З погляду сучасника, розглянуті вище норми, зрозуміло, виглядають архаїчними, водночас вже тоді законодавець (з поправкою, звичайно, на тодішні історичні реалії) почав усвідомлювати необхідність протидії вказаним посяганням кримінально-правовими засобами. У цьому контексті варто погодитися із професором Київського університету М. Володимирським-Будановим, який понад століття тому підкреслював, що кримінальне право (як і будь-яке інше) виходить із загальних законів фізичної та психічної природи людини, а не зі штучних законодавчих заборон тих чи інших діянь [4, с. 367]. Завданням законодавця було лише забезпечити надійну кримінально-правову охорону особистої свободи людини. Для цього, зокрема, необхідно було досягти відповідного рівня юридичної техніки, однак до цього, як відомо, було ще далеко.

Важливо зазначити, що право Київської Русі діяло і після припинення самого її існування. Так, «Руська правда» зберігала свою цінність у Галицько-Волинській державі й навіть в умовах поневолення українських земель іноземними загарбниками. У Галичині й на інших українських територіях, які в XIV ст. увійшли до складу Польського королівства, «Руська правда» була чинною до 1434 р. На тих українських землях, які потрапили до складу Великого князівства Литовського, «Руська правда» діяла аж до 1529 р., а значна частина її норм у зміненому вигляді увійшла до складу Судебника Казимира IV Ягайловича 1468 р. та Литовських статутів 1529, 1566 та 1588 рр. [1, с. 181; 6, с. 24; 10, с. 38–40].

Аналіз Судебника Казимира Ягайловича, який є першим збірником законів Великого князівства Литовського, що дійшов до нашого часу [10, с. 46; 18, с. 60; 19, с. 170], засвідчує, що його норми були спрямовані, насамперед, на кримінально-правову охорону відносин власності. У контексті нашого дослідження привертає увагу ст. 24 Судебника, в якій сказано: «А хто буде людей виводити або челядь невольну і ввіймають з лицем, того на шибеницю; а якщо сочитиме сок, тоді тому суд: як у цьому листі вище написано, по тому його судити» [23, с. 52]. На думку М.І. Колоса, у ній описано викрадення вільних людей і невольної челяді [9, с. 87]. Подібним є погляд І. Старостиної, яка зазначає, що в згаданій статті приписується карати за викрадення невольних та залежних людей відповідно до законів про відповідальність за крадіжки, встановлених у Судебнику, який розрізняє покарання залежно від того, чи був злочинець спійманий на місці злочину або ж чи був викритий

свідками [19, с. 228, 246]. Натомість С. Ковальова – автор вітчизняного монографічного дослідження, присвяченого Судебнику – зазначає, що в статті йдеться про кримінально-правову заборону приймати чужу челядь, яка втекла від своїх панів [6, с. 29, 95–96]. Більш обґрунтованою здається перша думка, оскільки давньоруське слово «выводить» означало «вкрасти» [19, с. 341]. Немає також достатніх підстав для того, аби погодитися з М. Колосом, який вважає, що в ст. 24 Судебника йдеться також про викрадення вільних людей. Системний аналіз розглядуваної норми, її загальний контекст, на наш погляд, дозволяють віднести передбачене нею діяння радше до майнових злочинів, аніж до злочинів проти особистої свободи людини; дана норма, як здається, є досить близькою до кримінально-правових заборон епохи Київської Русі, які стосуються викрадення чужого челядина чи холопа. На відміну від «Руської правди», Судебник Казимира Ягайловича за вчинення такого діяння передбачав суворіше покарання – смертну кару через повішення.

Наступним етапом у розвитку законодавства про відповідальність за злочини проти особистої свободи людини стали Литовські статuti 1529, 1566 та 1588 рр. Так, Перший (Старий) Литовський статут забороняв одружувати жінок («княгинь, пані вдов і дівиць») силою; гарантувалося, що «кожна з них за порадою своїх друзів має вільно вийти за того, за кого схоче» (р. IV, арт. 15) [20, с. 232]. Подібні норми передбачали також Статут 1566 р. (р. III, арт. 31) [21, с. 290] і Статут 1588 р. (р. III, арт. 39) [22, с. 107]. Той, «хто б без волі батька і матері, дядьків або інших близьких родичів насильно забрав з будь-якого місця когось із перелічених вище жінок, схилиючи їх у такий спосіб до шлюбу», підлягав страті, а третина його маєтку як відшкодування мала бути передана тій жінці, що була ним насильно взятою (р. XI, арт. 9 Статуту 1566 р. [21, с. 375], р. XI, арт. 13 Статуту 1588 р. [22, с. 274]). Литовський статут 1529 р. забороняв євреям або татарам тримати християн у неволі (р. XI, арт. 5). Зрозуміло, що ця норма мала виражене релігійне забарвлення, однак для нашого дослідження вона все ж становить інтерес. У ній визначався обов'язок воевод, старост і державців звільняти з неволі християнина, якщо б вони довідалися про те, що якийсь єврей чи татарин купив його або взяв у заставу. Водночас Статут передбачав своєрідну компенсацію за завдані у зв'язку із цим євреям чи татарам збитки: якщо хазяїн купив християнина назавжди або ж невільник народився від купленої жінки, то такий невільник, досягши повноліття, мусив відпрацювати в хазяїна сім років, а після семи років мав бути відпущений на волю. Якщо ж єврей або татарин узяв когось у заставу за гроші, то тоді невільник мав відпрацювати цю суму. Поза такими ситуаціями представники іншого віросповідання не мали права тримати християн у неволі [20, с. 282]. Подібні положення містилися також у Статуті 1566 р. (р. XII, арт. 5) [21, с. 387] та в Статуті 1588 р. (р. XII, арт. 9) [22, с. 312]. Литовські статuti приписували, що «людина вільна ні за який злочин не повинна взята бути у довічну неволю», однак завдані потерпілому збитки вона повинна відшкодувати (р. XI, арт. 6 Статуту 1529 р. [20, с. 282], р. XII, арт. 7 Статуту 1566 р. [21, с. 388], р. XII, арт. 11 Статуту 1588 р. [22, с. 313]). Важливе положення передбачене в арт. 10 р. 11 Статуту 1529 р., в якому зазначено, якби хто вільну людину або сина свого продав через голод у неволю, або ж сам через голод продався в неволю, то такий договір не повинен мати чинності. Однак «якби хто через голод або за хліб продав або віддав кому свого невільника, тоді той невільник мусить належати тому вічно» [20, с. 283]. Аналогічні положення містилися й у наступних редакціях Статуту (р. XII, арт. 11 Статуту 1566 р. [21, с. 389], р. XII, арт. 19 Статуту 1588 р. [22, с. 318]). Отже, Литовські стату-

ти чітко розрізняли людей вільних, угоди щодо яких априорі були нікчемними, і людей невільних, яких можна було продавати чи вчиняти щодо них інші угоди. Статут 1529 р. постановляв, що невільниками люди вважаються з чотирьох причин: по-перше, ті, хто здавна в неволі перебуває, або ж у неволі народився; по-друге, ті, яких взято в полон із землі неприятельської; по-третє, засуджені до смертної кари за вчинення злочину, яким цей вид покарання замінений неволею за згодою потерпілої сторони; невільниками стають і їхні діти, які потім народяться; по-четверте, ті, які, будучи вільними, свідомо одружилися з невільником чи невільницею; невільниками стають і їхні діти (р. XI, арт. 12) [20, с. 284]. У наступних редакціях Статуту кількість причин, з огляду на які люди стають невільниками, зменшилася. Так, якщо Статут 1566 р. (р. XII, арт. 13) вже не згадував про третю із причин, що її виокремлював Статут 1529 р. [21, с. 389–390], то Статут 1588 р. взагалі проголосував: «Невільниками надалі не можуть бути з інших причин, як тільки полонені» (р. XII, арт. 21) [22, с. 319]. Інша невільна челядь набувала статусу отчичів, тобто наближувалася за правовим становищем до кріпаків [22, с. 504]. Водночас Литовські статuti передбачали можливість отримання невільником свободи. Так, в арт. 11 р. XI Статуту 1529 р. зазначено: «Якби хто під час голоду челядь свою невільну прогнав геть з двору, не бажаючи її утримувати, а вони самі б у голод прогодувалися, тоді вони вже не мусять бути невільниками, а стають вільними» [20, с. 283–284]. Аналогічні положення містяться і в наступних редакціях Статуту (р. XII, арт. 12 Статуту 1566 р. [21, с. 389], р. XII, арт. 20 Статуту 1588 р. [22, с. 318]). Передбачали Литовські статuti також відповідальність за викрадення отчича або челядника (р. XIV, арт. 29 Статуту 1566 р. [21, с. 406–407], р. XII, арт. 15 Статуту 1588 р. [22, с. 316]), однак вказане діяння, як і раніше, прирівнювалося до крадіжки майна. Винний у його вчиненні мав сплатити штраф і повернути викраденого попередньому власнику. Загалом же можна зробити висновок, що порівняно з попереднім законодавством Литовські статuti були певним кроком уперед у справі протидії злочинам проти особистої свободи людини. Водночас Статuti відображали наявну на той час стану нерівність, а сформульовані в них відповідні приписи містилися в різних розділах, поєднували елементи матеріального та процесуального кримінального права й надалі залишалися казуальними.

Чималий інтерес для дослідження становить право вірменських громад, що протягом століть компактно проживали у Львові, Кам'янці-Подільському, Станіславі, Снятині, Бережанах, Язловці й інших містах Галичини й Поділля. Проживаючи на чужині, вірмени змогли максимально скористатися можливістю організації власних автономних органів самоуправління та судочинства [5, с. 742, 746]. Для вирішення різноманітних правових ситуацій вірмени керували своїм стародавнім правом – Судебником Мхітара Гоша, укладеним 1184 р. 1519 р. норми вірменського права були перекладені латинською мовою і затверджені польським королем Сигізмундом I Августом як Статут львівських вірмен [3, с. 156–157]. У науковій літературі цей кодекс дістав назву «Вірменський Судебник 1519 р.» [5, с. 746]. Статут львівських вірмен регулював правові відносини ув середовищі вірменських громад Галичини. Для подільських вірмен 1567 р. був затверджений окремий статут, який, однак, фактично повторював текст Вірменського Судебника 1519 р. [3, с. 157]. Головним джерелом цих кодексів був Судебник Мхітара Гоша. У вказаному збірнику законів передбачалась відповідальність зокрема й за злочини проти особистої свободи людини. Як зазначає І. Бойко, особливе місце в Судебнику відведено ст. 24, яка встановлювала смертну кару за викрадення християн невірними. З'явилась ця нор-

ма в результаті поширення в епоху Середньовіччя на території Закавказзя випадків викрадення дітей для продажу їх на невільничих ринках Сходу. Якщо викрадач дитини був християнином за віросповіданням, то смертну кару йому замінювали тюремним ув'язненням із покладенням обов'язку повернути продану особу на батьківщину. Якщо ж це було неможливим, то винного звільняли, однак виколовали йому очі [3, с. 160]. Однак норми Судебника не заважали работоргівлі, активну участь в якій брали вірмени. Про цей факт відомо, зокрема, із декрету короля Владислава III від 1444 р., який врегулював проблеми, що виникали під час торгівлі невільниками, яких вірмени могли купувати на чорноморських ринках. Раніше у Львові траплялися випадки самовільного звільнення таких невільників представниками інших націй без згоди вірмен, тому король заборонив це робити. У документі, однак, зазначалось, що в разі висловлення невільником добровільного бажання охреститися, його можна було викупити за суму, яку витратив вірменин під час його продажу [5, с. 745].

Як відомо, в епоху Середньовіччя та в ранньомодерній час чималою поширення набули випадки звинувачення євреїв у викраденні та вбивстві християнських дітей у ритуальних цілях [11]. Обвинувачення євреїв у вчиненні таких діянь нерідко закінчувалися судовими процесами. Іноді реагувати на них мусіли і на найвищому державному рівні. Так, 26 травня 1566 р. Великий князь Литовський і король польський Сигізмунд II Август видав декрет щодо обвинувачення єврея Нахима, який начебто викрав, протягом трьох днів переховував у печі, а потім вбив християнську дитину в містечку Росоша. Однак, з огляду на те, що звинувачення проти Нахима ґрунтувалося на свідченнях малолітньої дівчинки й інших суперечливих доказах, король визнав єврея невинуватим у вчиненні інкримінованого йому діяння [10, с. 170; 11, с. 28–32].

Із другої половини XVII ст. на українських землях поширюється дія Соборного Уложення 1649 р. Ст. 16 гл. XXII цієї пам'ятки передбачає відповідальність за викрадення жінки з її будинку. І якщо раніше викрадення людини (холопа або челядина) розглядалося законодавцем як злочин проти власності, то Соборне Уложення трактувало його вже як злочин проти особи. Вказане діяння каралося смертною карою. Страта чекала також і на підлеглих людей потерпілої жінки, якщо вони не боронили її від злодіїв або ж стали їхніми співучасниками [16, с. 249].

Ст. 97 гл. XX Соборного Уложення забороняла продавати куплених татар, які охрестилися і прийняли православ'я [16, с. 225–226], однак цьому правилу певною мірою суперечило положення, закріплене в ст. 118 цієї ж глави, яка вказувала, що в разі викрадення або насильницького захоплення охрещених татар, останні залишалися у викрадача за умови, що він повинен був сплатити тим, у кого вони були викрадені, вищу від звичайної ціну [16, с. 229–230].

У Військовому артикулі Петра I 1715 р., що застосовувався не тільки військовими судами, але й судами загальної юрисдикції аж до початку XIX ст. [17, с. 318], також передбачалося суворе покарання за посягання на особисту свободу людини. Так, арт. 187 гл. XXI вказував: «Якщо хтось людину вкраде і продасть, йому належить, якщо буде доведено, голову відрубати» [17, с. 362]. Варто зазначити, що Військовий артикул став першим законодавчим актом, який охороняв особисту свободу будь-якої людини, незалежно від її соціального статусу чи статі. Судячи з наведеного формулювання, відповідальність за цією статтею наставала в тому разі, якщо метою викрадення був подальший продаж потерпілої особи. Військовий артикул передбачав також спеціальний вид аналізованого посягання – викрадення чесної жінки та подальше її зґвалтування (арт. 168 гл. XX). За вчинення такого злочину також загро-

жувало відсічення голови [17, с. 359]. Однак якщо викрадена «жінка, вдова або дівчиця» не відповідала вимогам «чесної», відповідальність, вочевидь, виключалася.

Однією з найважливіших правових пам'яток XVIII ст. є «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. Цей звід законів не дістав офіційного схвалення від російського уряду, однак застосовувався на території Лівобережної України. Кодекс 1743 р. встановлював відповідальність зокрема й за злочини проти особистої свободи людини. Так, у гл. XXIV містився арт. 23 «Якщо б хто чоловіка вкрав і продав», який за викрадення і продаж християнину вільного чи «чужого» чоловіка або жінки приписував карати смертю – повісити або ж відрубати голову. За продаж людини в «невірні руки» винного належало четвертувати [14, с. 437]. Як бачимо, «Права, за якими судиться малоросійський народ» встановлювали однакову відповідальність за викрадення і продаж вільних і особисто залежних, осіб різної статі. Це, поза сумнівом, було важливими досягненням розробників даної пам'ятки права.

Висновки. Підбиваючи підсумки проведеному дослідженню, зазначимо, що законодавство у сфері протидії злочинам проти особистої свободи людини, яке діяло на території українських земель, має давню та цікаву історію. Законодавець далеко не одразу усвідомив необхідність кримінально-правової заборони таких посягань, як незаконне позбавлення волі, викрадення людини, торгівля людьми. Крім того, тогочасні норми були недосконалими з погляду юридичної техніки, зокрема, хибували на надмірну казуальність, відображали наявну стану нерівність між членами суспільства, не виправдано поєднували елементи матеріального та процесуального кримінального права. Однак поступово законодавство у відповідній частині удосконалювалося, еволюціонувавши зрештою до того вигляду, якого воно набуло в наступних століттях.

Список використаної літератури:

- Бедрій М. Історико-правовий огляд джерел права Київської Русі / М. Бедрій // Молодий вчений. – 2014. – № 8 (11). – С. 179–184.
- Блажнов А. Незаконное лишение свободы: уголовно-правовой аспект : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. Блажнов ; Омская академия МВД России. – Омск, 2005. – 165 с.
- Бойко І. Основні положення вірменського феодального права за Судебником Мхитара Гоша / І. Бойко // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2002. – Вип. 37. – С. 156–161.
- Владимирский-Буданов М. Обзор истории русского права / М. Владимирский-Буданов. – М. : Издательский дом «Территория будущего», 2005. – 800 с.
- Капраль М. Правовое устройство армянской общины Львова в XIV – XVIII вв. : обзор документов / М. Капраль // Кыпчакско-польская версия Армянского Судебника Мхитара Гоша и Армяно-Кыпчакский Процессуальный кодекс. Львов, Каменец-Подольский, 1519–1594 гг. – Алматы : Дешт-и-Кыпчак, Баур, 2003. – С. 741–754.
- Ковальова С. Судебник великого князя Казимира Ягайловича 1468 р. : [монографія] / С. Ковальова. – Миколаїв : Видавництво ЧДУ, 2009. – 109 с.
- Колос М. Об'єктивні ознаки злочинів у кримінально-правових положеннях русько-візантійських договорів 911 та 944 рр. / М. Колос // Держава і право. – 2011. – Вип. 52. – С. 441–445.
- Колос М. Русько-візантійські договори 911, 944 рр. : генезис українського кримінального права / М. Колос // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична». – 2011. – № 4. – С. 251–261.

9. Колос М. Судебник Казимира Ягайловича : кримінально-правова охорона власності / М. Колос // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2016. – Вип. 40. – Том 2. – С. 86–90.

10. Копик Ю. Кримінальне право на українських землях у складі Великого князівства Литовського : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ю. Копик ; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2015. – 220 с.

11. Кузьминь И. Матеріали къ вопросу объ обвиненіяхъ евреевъ въ рытуальныхъ преступленіяхъ / И. Кузьминь. – СПб. : Типографія А. Смолинскаго, Загородный пр., 74, 1913. – VIII+316 с.

12. Лонгиновъ А. Мирные договоры русскихъ съ греками, заключенные въ X в. Историко-юридическое изслѣдованіе / А. Лонгиновъ. – Одесса : Экономическая типографія, 1904. – II+161 с.

13. Памятники русского права : Вып. 1 / под ред. проф. С. Юшкова. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1952. – XVI+287 с.

14. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року / за ред. Ю. Шемшученка. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1997. – 547 с.

15. Российское законодательство X – XX вв. : в 9-ти т. – Т. 1 : Законодательство Древней Руси. – М. : Юрид. лит., 1984. – 432 с.

16. Российское законодательство X – XX вв. : в 9-ти т. – Т. 3 : Акты Земских соборов. – М. : Юрид. лит., 1985. – 512 с.

17. Российское законодательство X – XX вв. : в 9-ти т. – Т. 4 : Законодательство периода становления абсолютизма. – М. : Юрид. лит., 1986. – 512 с.

18. Сеньків Ю. Судебник 1468 р., його структура, зміст та значення / Ю. Сеньків // Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». – 2008. – Вип. 46. – С. 59–64.

19. Старостина И. Судебник Казимира 1468 г. / И. Старостина // Древнейшие государства на территории СССР. Материалы и исследования, 1988–1989 гг. – М. : Наука, 1991. – С. 170–344.

20. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Т. I : Статут Великого князівства Литовського 1529 р. – Одеса : Юридична література, 2002. – 464 с.

21. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Т. II : Статут Великого князівства Литовського 1566 р. – Одеса : Юридична література, 2003. – 560 с.

22. Статути Великого князівства Литовського : у 3-х т. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. – Т. III : Статут Великого князівства Литовського 1588 р. : у 2-х кн. – Кн. 2. – Одеса : Юридична література, 2004. – 568 с.

23. Судебник великого князя Казимира Ягайловича (переклад українською мовою) // С. Ковальова. Судебник великого князя Казимира Ягайловича 1468 р. : [монографія] / С. Ковальова. – Миколаїв : Видавництво ЧДУ, 2009. – С. 49–52.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Андрушко Андрій Васильович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Ужгородського національного університету;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Andrushko Andriy Vasylovych – Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law and Process of Uzhhorod National University;

andrushko525@gmail.com